
Wagner Péter

A PIKTEK KÖVEI

*Mi, a Föld legtávolabbi lakói az utolsó szabadok vagyunk,
akiket a távolság és a nevünket övező titok oltalmaz...
Rajtunk túl nincsenek népek, csupán hullámok és sziklák.
(Calgacus, a piktek vezére AD 84.)*

Springfieldnél letérünk a 96-osról és északnak hajtunk a jeltelen, egynyomú úton a Findhorn-öböl felé. Az estébe hajló délutánban az egyforma dombok között megcsillan valami. Közelebről már kivehető egy hatalmas üvegdoboz és a benne szürkellő köhasáb. Néhány perc múlva ott állunk előtte, az öböl felől szakadatlanul fújó szélben, földbegyökerezett lábbal. Hat méter magas, halványszürke, idömarta gránittömb, tizenegy évszázaddal előttünk kőbe vésett, itt-ott már csak körülményesen sillabizálható képregény, képeskönyv, üzenet. Szigorú rendben sorakozó apró alakok, nehezen értelmezhető jelenetekbe rendezve. Tudjuk, fent ádáz csata tombol, a lovasok és a gyalogosok szinte egyforma sorai mégis látszólag nyugodtan vonulnak jobbról balra és balról jobbra. Lentebb szörnyű jelenet zajlik, a foglyokat végzik ki, fejletlen holttesteik egymás mellett hevernek a híd alatt. A legelső képmezőben talán a zsákmányt vivőket látjuk. A kő túloldala maga a megtestesült nyugalom, csomókból font díszítés borítja a hatalmas kereszt hátterét és magát a keresztet is. Lent két nagyobb alak összehajol egy kivehetetlen kisebb fölött, mögöttük két angyal lebeg. A drámai történet, mely szinte szétfeszíti a statikus elrendezést, éles ellentétben áll a kereszt oldalának szövetszerű monotoníájával.

Sueno's Stone – Sueno köve – áll a táblán, alatta rövid ismertetés: pikt szobrászok munkája a tizedik század végéről. A legvalószínűbb feltevés szerint a kereszt a Forres mezéjén 966-ban lezajlott csata emlékére készült, amelyben Moray legyőzte nagybátyját, Dubh skót királyt, akinek lefejezett holtteste sokáig hevert temetetlenül Kinloss hídja alatt.

Egy történet végére érkezünk hát, hiszen ez a hatalmas emlék a pikt művészet utolsó fellobbanása, mondhatnánk úgy is, egy letűnt nép posztumusz üzenete.

Kik voltak ezek az emberek, akiket a mai napig sok titok vesz körül, és akikről oly keveset tudunk, de akiknek a

Sötét Századok – a középkor hajnalának – történetében betöltött szerepe meghatározó a Brit szigetek népeinek későbbi sorsára nézve, de főként akiknek lenyűgöző, misztikus és drámai erejű művészi testamentuma racionális korunk emberét csodálatra készíti?

A *pikt* népnevet először egy római költő, Eumenius 297-ben írt versében találhatjuk meg (*picti*), akiket az írekkel (*hiberni*) együtt a britek (*britanni*) ellenségeiként említ. Az elnevezés sokak szerint a harcosok festett vagy még inkább tetovált bőrére utal és a latin *pictus* = festett szóból ered. A piktek gyakorlatilag semmilyen írásos emléket nem hagytak maguk után, noha tudjuk, hogy használtak valamilyen, a kelta *ogham*-íráshoz hasonló, kőbe vésett vonalakból álló írást, de a fennmaradt köemlékek feliratait a nyelv ismeretének hiányában nem értelmezhetők. A *Pikt Krónika* szövegében csupán királyaik listája maradt fenn az utókorra latin és kelta interpretációban, ezért aztán azt sem tudhatjuk, ők hogyan nevezték magukat. A nép eredete körül is vita van a történészek körében, hiszen korabeli, vagy közel korabeli források – valószínűleg alaptalanul még szkíta eredetűnek is mondják őket. Leghihetőbbnek az tűnik, hogy a piktek a népvándorlás kora előtt a Brit szigetek északi részén megtelepedett lakosság leszármazottai, akiknek gyökerei akár évezredekkel is mélyebbre nyúlnak a pikt nép felbukkanásánál. Ezek a törzsek keveredhettek a területen megjelenő keltákkal. A piktek különböző népelemeket egybeolvasztó társadalma fölött minden bizonnyal egy harcosokból álló arisztokrácia állt. A királylista neveinek egy része nem kelta eredetű, de a kelta nevek is inkább a nyelv walesi-breton ágával (*P-kelta*) mutatnak rokonságot. Erre utalhat az a tény is, hogy a pikt udvarba érkező ír származású Szent Kolumba Brude királlyal és udvarának tagjaival csupán tolmács útján tudott szót érteni, tehát a piktek körében a skót-ír (*Q-kelta*) nyelv nem volt elterjedt. A királylista és a kortársak feljegyzései szerint a pikt korona nem apáról fiúra szállt, hanem női ágon öröklődött testvérré, nagybátyra, unokaöccsre. Ez a fajta öröklődési rendszer Nyugat-Európában egyedülálló, a keltakétól feltétlenül különböző.

Meigle, a 22.számú kő: épületdíszítő dombormű töredéke. (Wagner Péter felvételei – lapunk Mellékletét is az ő fényképei illusztrálják)

A piktek története állandó harcok története, vad, tetovált seregeik rettegésben tartották szomszédait és a rómaiakat is, akik sokszor harcoltak ellenük, de az Antoninusok falának vonalán túl hódító szándékkal nem merészkedtek. A rómaiak a 390-es évektől kezdve fokozatosan földták Britanniát és valószínűleg az V. században teljesedik ki az a folyamat, melynek során a barbár törzsek szövetségéből királyságok jönnek létre. Ebben az időben formálódik a mai Skócia délnyugati részén az ír földről kirajzó skótok gael királysága, a Dalriada, majd a skótok és a piktek állandó támadásainak kitett britek is királyságot alapítanak a mai Strathclyde területén. A pikt királylista első királyai a legendák világába tartoznak, mintegy a nép eredetmondáiban szereplő hősök neveinek összefoglalásaképpen, az első legendás király, Cruithne hét fiáról kapta nevét a hét pikt tartomány: Fib, Fidach, Foclaid, Fortrenn, Caitt, Ce és Circenn.

A történelmi pikt királyok sorában az első Bridei (554-584), aki a Loch Ness mellett épült székhelyén fogadta az ír arisztokrata-szerzetes hittérítőt, a későbbi Szent Kolumbát. Mellesleg az erről a találkozásról hírt adó Adamnan tollából származó korabeli leírásban történik először említés a tóban élő titokzatos szörnyről...

Angol és skót történetírók egybehangzó véleménye szerint a piktek legjelentősebb csatája 685-ben zajlott. Ismét csak egy Bridei nevű király (Bridei mac Bili) volt az, aki véres ütközetben legyőzte a déli pikt országrészeket 30 éve uralma alatt tartó Ecgríth király győzhetetlennek hitt angolszász hadait. A csatában, melyet a skótok Dunnichen-i, az angolok Nechtansmere-i ütközetnek neveznek, maga Ecgríth király is elesett, a győztesek pedig megölték vagy rabszolgaságba hurcolták a megszálló seregek maradékát. Ezzel a győzelemmel a piktek évszázadokra elvették az angolszászok kedvét az északi terjeszkedéstől, és lehetővé tették az önálló skót állam kialakulását és megerősödését.

Bridei utóda, Nechtan mac Derile uralkodása idején a piktek elszakadtak a kelta egyháztól és helyette a rómaihoz csatlakoztak.

A következő harcos király Oengus a 740-es években a skót szomszédai ellen folytatott véres hadjáratokat, elfoglalva legjelentősebb erődítményeiket, majd az írországi skótok ellen fordult, elfogta és lefejeztette királyukat, legyőzte Dalriada skótjait, és először a történelem során egy király uralkodott a piktek és a skótok fölött. Győzelme azonban elbizakodottá és kapzsvá tette. Birodalmát dél felé akarván növelni több hadjáratot vezetett a britek ellen, akiket azonban nem tudott legyőzni. 756-ban Dumbarton ostrománál serege és tulajdon testvére is odaveszett, maga a király északra vonult és rövidesen meghalt.

768-ban a legyőzött Dalriada ismét kivívta függetlenségét, északon újra két királyság jött létre. A következő több mint száz év története homályba vész, csupán azt tudjuk biztosan, hogy a királyok listája a 69-edikkel véget ér. Drust királyt Kenneth MacAlpin ölte meg 843-ban, az első skót, aki a pikt és a skót trónt Alba királyságában egyesítette. 839 körül hatalmas csata zajlott a piktek és a hódító vikingek között, amelyben a pikt király és öccse, a trónörökös is elesett és a győztesek számtalan pikt harcost mészároltak le. Ez a vereség minden bizonnyal annyira legyengítette a pikt elitet, hogy az ország könnyen áldozatul

Meigle, a 2. számú kő hátoldala (homlokoldalának részlete a Mellékletben és annak címlapján látható.)

esett a *Kenneth MacAlpin hitszegése* néven ismert véres eseménysorozatnak. A pikt nép ekkor eltűnt a történelem színpadáról, a további forrásokban csak skótokról történik említés. Többen feltételezik, hogy a két nép egyesülése, vagy inkább a piktek beolvadása a skót népbe nem volt erőszak nélküli. Valószínű, hogy az uralkodói család és a harcos arisztokrácia fizikai megsemmisítése mellett a piktek írásos hagyatéka is áldozatul esett az egyesítésnek. Nehezen

Aberlemno, keresztő a templomkertben. Fent: a hátoldalon piktek és angolok harca; lent: részletek a lovasok és gyalogosok küzdelméből

feltételezhető ugyanis, hogy egy jól szervezett, több évszázadon át keresztény állam után semmilyen feljegyzés, nyelvi emlék ne maradjon.

A titokzatos piktek emlékét nevükön és a szórványos régészeti leleteken kívül csupán az általuk hátrahagyott mintegy 400 mesterien faragott köemlék őrzi. Ezek a kövek tanúsítják, hogy a történelem homályából feltűnt és abba visszatért alkotóik milyen mély hagyományokkal, összefüggő világképpel, művészi érzékkel és tudással rendelkeztek. Ezek a kövek az ellenséges népek krónikásai által felrajzolt vérszomjas harcosok képe mögé komoly társadalmi háttérrel rendelkező stabil állam vízióját vetítik.

Aberlemno kicsiny falucska Forfar és Brechin között körülbelül félúton, nem messze a Dunnichen-i csatamezőtől. Ahogy közeledünk, az út mellett kövek kis csoportjára leszünk figyelmesek. A mező szélén álló köfal mellett három tömb dacol az idővel. Ezek a kis falusi templom udvarában állóval együtt a pikt művészet négy évszázadát ívelik át, a hatodiktól a kilencedikig. Kettő közülük még az ősi, pogány időkből való, a másik kettő keresztény és kereszténység előtti jelképeket is hordoz.

Az aberlemnoi jel-kő egyike a legszebb pogánykori pikt emlékeknek. Masszív, lilásszürke, faragatlan tömbje kicsit ferdén áll a fűben az alacsony kökerítés előtt. Homlokán mélyen, szinte már domborműként bevéssett jelképek: kígyó, kettős korong, z-rovás, tükör és fésű. Hátoldalán alul történelem előtti időkből származó megmunkálás, díszítés nyomai láthatók, a pikt művész talán egy korábbi megalitot használt nyersanyagául. Talán a jel-kövek állításának szokása a történelem előtti múltban, emlékezetben gyökerezik. Talán a díszítések, a jelek maguk is ősi jelentéseket hordoznak.

A nem messze álló szabályos alakúra faragott kereszt-kő egyik oldalára legfelül, mintegy a kereszt fejének ellenpontjaként díszes félholdat, v- és z-rovást meg egy kettős korongot faragott az ismeretlen művész. Ezek az alattuk lévő mezőt kitöltő vadászjelenethez és bibliai ábrázolásokhoz hasonlóan már valódi domborművek. A menekülő szarvas és az üldöző kutyák és lovasok realiztikus és nagy természetismeretről tanuskodó jelenetbe mintegy térkitöltő motívumokként a bibliai Dávid király ábrázolatai ékelődnek be. Egyszer muzsikusként látjuk, másutt harcosként, négysegletes pajzsával, legalul pedig az oroszlán társaságában, mögötte pásztori és zenési attribútumaival, a báránnyal és a hárfával. A szépségesen cifrázott, kitépelt fát cipelő kentaur pedig valamilyen távoli, mesebeli erdőből bukkant fel hirtelen... A túloldalt díszítő hatalmasan kidomborodó, ír típusú kereszt szinte leválik laposan díszített alapjáról, ám a mellélalakok, a könyvet tartó angyalok korántsem olyan erőteljesek, életszerűek, mint a túloldali jelenet résztvevői, vagy akár a kereszt lábánál tanyázó állatfigurák.

A templomkertben álló hetedik századi kereszt-kő homlokoldalán robusztus körvonalú, szépen faragott kelta csomómintákkal díszített kereszt mellett indákban bújkáló többé kevésbé stilizált állat- és szörnyalakokat látunk. Ezek a pikt bestiárium jellegzetes alakjai, finom hajladozásukkal a növényi világot idézik, a természet egységét, ahol valamennyi élőlény egyazon Teremtőt dicséri. A valódi izgalmat itt is a hátoldal jelenti, amelyet pikt jelképek koronáznak, ezúttal egy z-rovással átmetszett díszített négyszög és a hármas ko-

rong. A markáns jelek alatt képregényként elevenedik meg a közelben lezajlott Dunnichen-i ütközet. A felső sorban piktk lovass hajadonfőtt üldözi sisakos angolszász ellenfelét, aki eldobta pajzsát és fegyvereit, lejjebb gyalogos piktkatonák szállnak szembe az angol lovassal, legalul lovaspárbajt látunk, melynek kimenetele nem kétséges, az angol harcos holttestén madarak lakmároznak. A jelenetek életszerűségén, a gondosan megfigyelt mozdulatokon túlmenően az ábrázolások igen pontosak a harcosok fegyverzetére, az alkalmazott harcmodorra vonatkozóan is, ezeket régészeti leletek, korabeli leírások is alátámasztják.

A piktköemlékeket római számokkal jelölt csoportokra szokták osztani. A legrégebbiek az I. típusú kövek, melyek még a pogány időkből származnak. Ezek a jel-kövek kizárólag természetes alakú, megmunkálatlan terméskövek, melyeknek rendszerint csak egyik oldalán található jelek, jelképek, és ezek az ábrázolások különböző mélységben karcoltak, vésettek, tehát negatív formát mutatnak. A jelek többsége (mintegy harminc) geometrikus, közöttük a leggyakrabban előfordulók: korong, kettős, hármas korong (üst), tükör, fésű, különböző egyszerűbb, vagy díszített négyszögek, ív, illetve félhold, v- és z-rovás, fejsze. A többi jeleket az állatvilágból merítették, valódi lények mellett a képzelet világából származó alakok is szép számmal előfordulnak. A stílizált állatalakok közül a kígyó tűnik fel leggyakrabban a jelköveken.

A piktek által alkalmazott jelképek rejtélyét sokan próbálták megfejteni, biztos magyarázatunk azonban nincs. Minden valószínűség szerint a jelek eredete távoli múltba nyúlik vissza, jelenthettek törzsi kötődést, lehetett totemszerű funkciójuk, hordozhattak vallásos tartalmakat, az is lehet, hogy az idők folyamán funkciójuk átalakult és a későbbi századokban személyek megjelölésére, esetleg események megörökítésére vagy birtokjelekként, tehát eredeti, transzcendens jelentésüktől megfosztva alkalmazták őket, ám az is elképzelhető, hogy a kereszténnyé lett piktek hajdani önmaguk pogány gyökereinek emlékezetéül, identitásuk megőrzése érdekében nagyon is elvont tartalmakat fejeztek ki a kereszt hátoldalára faragott ősi jelekkel.

A II. típusú kövek megjelenése és elterjedése a piktkörében a kereszténység elterjedésével párhuzamosan történt. Ezek az emlékek, a kereszt-kövek, szabályos alakú, szépen megmunkált kőtömbök, melyeknek egyik oldalán díszes faragott kereszt van, másik oldalán az ősi jelképek mellett bibliai vagy mitológiai ábrázolásokat, az arisztokrácia és a papság életéből való vagy gyakran vadász- és harci jeleneteket találunk. A faragás ezeken a köveken valódi dombormű, a plasztika erősen kiemelkedik. A piktkereszt-kövek a Brit szigetek hasonló emlékei között egyedülállóan sík felületre helyezték, abból erősen kiemelkedő keresztábrázolást hordoznak, tehát mindig hasáb- és sohasem kereszt alakúak, mint az ír, a skót, a brit vagy az angol kereszt. Ez is bizonyítja, hogy a piktek körében a jel-kövek hagyománya erős és élő volt, azok egy határozott és kialakult koncepció részeit alkották. A kereszténység felvétele valamikor az V. században kezdődhetett és a brit Szent Ninián nevéhez kapcsolható, aki a Galloway-beli Whithornban alapított kolostort és onnan kiindulva kezdte meg a piktek térítését. A kereszténység elterjesztése a piktek körében minden valószínűség szerint

Fent: Meigle, a 4. számú kő hátoldala; középen: ennek részlete. Legalul: a 26. számú kő vadászjelenetének részlete.

Szent Kolumbához és követőihez fűződik. Iona szigetén alapított kolostora a kelta világ keresztény hitéletének évszázadokig messze földre ható központjává lett.

A II. típusú köveken ezt a folyamatot, a keresztény állam kialakulásának és a régi, pogány, törzsi világ lassú elmosódásának folyamatát követhetjük nyomon, ugyanakkor biztosak lehetünk abban is, hogy ez a folyamat békésen, mintegy a „nemzeti” identitás és a hagyományok megtartásával zajlott. Az emlékművek, jel-kövek állításának hagyománya találkozott a keresztény jelképek állításának igényével, szokásával, sokszor még a hely is azonos lehetett. Az, hogy a kereszt-köveken békésen megfértek egymással a régi és az új jelek, a szakralitás valamilyen továbbélésére, átöröklődésére utalhat. Ezt a lehetőséget támasztják alá a kis számban fennmaradt, keresztény szimbólumokkal kiegészített, átfaragott pogány jel-kövek is.

A piktkirályság fennállásának utolsó évszázadaiban, majd a hanyatlás és az idegen befolyás időszakában a II. típusú köveket felváltják a III. típusúak, melyeken már nem találjuk meg a jellegzetes piktkirálysági szimbólumokat, a kereszt és a keresztény jelképek mellett csupán figurális ábrázolások és jelentek díszítik őket.

Vannak piktköveket őrző múzeumok, közülük a legjelentősebbek St Andrews, St. Vigens és Meigle múzeumai. Meigle kis település nem messze Forfar városától, a korai középkorban jelentős egyházi és világi központ lehetett. Erről tanúskodnak azok a köemlékek, melyek egy kolostor-

és templomegyüttesből származnak. A kövek részben az 1780-as években épült templom falaiba és kerítésébe voltak beépítve, részben az udvaron, illetve a templomban voltak felállítva. 1869-ben a templom leégett, ekkor a kövek egy része elpusztult, a maradékot összegyűjtötték és a régi iskola-házban állították ki azokat.

A három szabadon álló kereszt-kő közül kettő, az 1-es és a 4-es számú a II. típust képviseli, azaz a kereszt hátoldalán jelképeket is találunk. A három kereszt-kő közül több mint két és fél méteres magasságával kiemelkedik a 2-es számú, mely egyben a legújabb is. III. típusú monumentális emlékmű, melynek erőteljes, félgömb alakú gombokkal díszített abronccsal övezett görögkereszt feje a korabeli ötvösmunkákat idézi. A kereszt szárát és a kétoldali mezőket nehezen kivehető szörnyalakok töltik ki. A hátoldal roppant kiegyensúlyozott kompozíciója négy tematikus egységre oszlik. A felső részt finoman megmunkált, jobbról balra haladó lovasok uralják. A legfelső talán a vezér, alatta egymás mellett, mint árnyékok három lovas léptet, mögöttük egyedül az ötödik. A lovasok jelenetét furcsa kis figura, talán angyal és két kutya egészíti ki. A kompozíció középpontjában Dánielt láthatjuk az oroszlanok vermében, az ábrázolás rokon a római katakombákban talált festményekével, a játékos kedvű mester azonban még két kölyköt is faragott a fenevadak mellé. Lentebb feltűnik egy kentaur alakja, mindkét kezében fejszével, hóna alatt kivágott fával. A dombormű legalján egy bunkóval felfegyverzett férfi érdeklődve figyel egy sárkány és egy bika harcát.

Noha a múzeumokban összegyűjtött kövek védett körülmények között összefüggésikben tanulmányozhatók, az igazi élményt mégis azok az emlékek jelentik, melyek eredeti helyükön vagy ahhoz hasonló helyen állnak. A kő és környezete, a jelképek, az állatok és a szörnyek kapcsolata a természettel, a legelők és az erdők zöldjével, az ég vidám, vagy zord színeivel, a lassan vonuló vagy száguldó felhőkkel, az eső és a köd titokzatos, nedves illatával, az északi napfény éles ragyogásával, a szél zúgásával lenyűgöz bennünket. Érezni véljük a vándor örömét, mikor hosszas gyalogútján a jól ismert köhöz érkezik, vagy ismeretlen tájon is ismert jelekkel találkozik. Noha tábla jelzi, kerítés óvja a legelésző jószágától, a Maiden Stone és Picardy Stone mégis a táj, a természet részei. Időmarta, durva felületük, az elhomályosuló vésetek mögött ott az idő, amelynek sodrában együtt öregedtek: jelek, fák, mezők, sziklák és ég.

Ezek az alkotások, elődeikhez hasonlóan a természeti környezet részei, azzal szoros kölcsönhatásban léteznek, folytatva a megalitok népének tájbarótt jeleit. A piktek a középkor hajnalán sok népéhez hasonlóan rövid időt töltöttek rivaldafényben a történelem színpadán, mégis olyan emlékeket és tanulságot hagytak maguk után, amely számunkra is, ma is érvényes: értékes művészet, élő kultúra, egészséges társadalom nem lehet meg a hagyományok, az ősök tisztelete nélkül, ám nem is zárkozhat el az új eszmék befogadása, értelmezése és saját képére formálása elől.

Ezen az oldalon: Aberlemno, útmenti jelkő két részlete. Szemben: Meigle, 26. sz., svasztikába rendezett embercsoport; Meigle, 12. sz., kutya elől menekülő szarvas; Meigle 1. sz., vaddisznó és kígyófarkú szörny; Aberlemno, kereszt-kő fonatos díszekkel; Meigle, 4. sz., állatszörny; Eassie, kereszt-kő szarvasábrázolással.

